

عقود مختلف کسب و کار در اسلام

چهاردهمین جلسه درس احکام کسب و کار - پاییز ۱۳۹۷ - دانشگاه علامه طباطبایی (ره)

مروری بر گذشته

- ارزش مشترک یعنی چه؟
- چه کسب و کاری باعث آرامش می گردد؟
- نظریه مصباحیت، میزانیت و مفتاحیت را تشریح کنید.
- پیش نیاز عدالت گستری از دید امام موسی کاظم (ع) چیست؟
- آب در کشتی هلاک کشتی است یادآور کدام رفتار جهل است؟
- دو عامل اصلی ارزش کالا در اسلام چیست؟
- اسلام، سرمایه داری و کمونیسم از جهت در نظر گرفتن منافع فرد و جامعه؟
- اصل براءت، سوق، وقایه و عمران کدامند؟ من له الغنم فعلیه الغرم؟
- ارزش تئوری چه گام هایی دارد؟
- احادیث معتبر را در کدام کتب پیدا کنیم؟
- چهار دسته روابط اقتصادی
- ورودی، هدف و فرآیند ---؟---
- مصادیق غرر در معامله؟
- شرایط صحت معامله کدامند؟
- شرایط شرایط معامله؟
- سه تا از اختیارات کدامند؟
- شفعه چیست و چه شرایطی دارد؟
- دو کسب مکروه؟ تفاوت کسب و تجارت چیست؟

عقود

- عقد نکاح
- بیع
- اجاره و رهن
- ضمان
- جعاله، صلح
- استصناع و مرابحه
- مزارعه و مساقات

اجاره

▪ در اجاره منافع مال (منقول یا غیر منقول) یا کار کسی در برابر اجرت معین واگذار می گردد.

▪ آیا شراب مال است؟

▪ بیش از ۳۵ درصد از مردم ایران مستاجرند (مانند آمریکا و انگلیس و سوئد و فرانسه، کمتر از سوئیس و آلمان) و بیش از نیمی از درآمد صرف اجاره می شود (بر عکس اکثر کشورها)

▪ اجاره بیشترین عقد پس از بیع از لحاظ تعداد است

▪ موجر، مورد اجاره را به مستاجر در مقابل گرفتن مال الاجاره، در مدت مشخصی کرایه می دهد.

▪ نیازی به شاهد و نوشتن قرارداد نیست ولی کار از محکم کاری عیب نمی کند!

مسائل اجاره

- عین مورد اجاره را می شود فروخت، ولی منفعت آن در مدت اجاره را نمی توان فروخت
- اول تحویل و بعد گرفتن مال الاجاره، اول انجام کار و بعد گرفتن پول
- اگر کسی در روز معینی اجیر شود و حاضر باشد ولی چون مقدمات کار آماده نیست، کار را انجام ندهد باید مال الاجاره را به او پرداخت کرد.
- اجرت المثل: استفاده خارج از شرایط قرارداد (زمانی و فیزیکی)، باید اجرت المثل را به صاحب مال بدهد. مگر اینکه در قرارداد ذکر شده باشد. (اجرت المثل در ازدواج، غصب و ... نیز وجود دارد)

رهن

- بدهکار مقداری مال را نزد طلبکار می گذارد که اگر طلب را نداد از آن مال طلب را بردارد.
- راهن (رهن دهنده): عاقل، بالغ، مختار
- مرتهن (رهن گیرنده – مثلا صاحب خانه): عاقل، بالغ، مختار
- مرهون (مورد رهن): عین باشد نه دین، قابل فروش و معین باشد، در برابر دین ثابت، یا راهن مالک آن باشد و یا صاحب مال اجازه ی رهن دادن آن را داده باشد.
- رهن بیشتر شبیه وثیقه است و نه رهن و اجاره ی امروزی.

رهن و اجاره

- شاهد = کمک به حل اختلافات بعدی و نه فقط یک امضا، شهادت در هنگام اختلاف واجب کفایی است
- سرقفلی و حق کسب از موارد جدید و نسبتا اختلافی است که اکثر فقها فعلا رای به پیروی از قانون داده اند.
- قرض اگر شامل زیاده باشد (پس دادن قرض به مقداری بیشتر یا در ازای کار خاصی) زیاده باطل و حرام است.
- اگر اجاره صفر باشد (رهن کامل)، رهن ربوی و حرام است.
- اگر اجاره دادن در شرایط قرض باشد رهن و اجاره حرام است (شرط ربوی = معامله ربوی = باطل).
- اما اگر قرض و وثیقه یکی از شرایط اجاره باشد صحیح است.
- قرض به شرط کاهش اجاره = ربا و رفتن برکت از مال

غرر در اجاره

▪ شروع اجاره:

▪ زمان توافق

▪ زمانی که در توافق ذکر شده

▪ ابتدای تصرف مستاجر در مورد اجاره

▪ غرر در کدام حالت است؟

▪ پایان اجاره: تا زمان معین

▪ وگرنه مستاجر (متصرف) باید برای هر روز که در مال تصرف کرد اجرت المثل بپردازد

ضمان

(برخی نوشته اند ضمانت مکروه است، ضمانت موضوعی اختلافی بوده و در مواردی با قانون بدهی و شرکت های تضامنی در تعارض است!)

- ضمانت دین و تعهد فرد دیگر
- شرایط ضامن و طلبکار: بالغ و عاقل و مختار (ضامن و طلبکار باید توافق کنند و بدهکار مهم نیست)، از تصرف در اموال منع نشده باشد (مثلا بعلت ورشکستگی)
- می توان بدهی بچه، دیوانه یا مفلس را ضمانت کرد.
- شرط دین: دین و تعهد باید ثابت و معلوم باشد.
- نمی توان تمام بدهی های یک فرد را (بدون ذکر نام و مقدار) ضمانت کرد.
- نمی توان ضمانت را مشروط کرد. (البته بین مراجع اختلاف نظر است که ضمانت به شرط پس ندادن توسط بدهکار صحیح است؟)
- دیون: دین حال و دین مدت دار (دین مدت دار با مرگ بدهکار، حال می شود)
- ضامن می تواند دین را به مدت دیگری ضمانت کند (مدت کمتر یا بیشتر یا حال) اما تا حال شدن دین اصلی حق رجوع به طلبکار را ندارد. اگر مقداری از دین بخشیده شود، ضامن نمی تواند از بدهکار آن مقدار را مطالبه کند.

جُعَالَه = پیمانکاری

- گرفتن دستمزدی معین برای انجام کاری معین (جاعل و عامل)
- تفاوت با اجاره: اجاره لازم الاجراست و فرد را بدهکار و متعهد می کند ولی جعاله قراردادی است.
- جعاله می تواند با فرد غیر معین باشد ولی دو طرف اجاره باید معین باشند.
- دو طرف جعاله: عاقل و بالغ و مختار باشند
- خصوصیات مورد جعاله (کار خواسته شده):
- آیا می توان گفت هر کس کیف مرا پیدا کند مزدگانی دارد؟؟؟
- جعاله را میتوان در میانه فسخ کرد، به شرطی که کار طرف مقابل جبران شود و فسخ ضرری نداشته باشد.
- کسی که کار را پیش از جعاله یا به قصد رایگان انجام داده است، مستحق اجرت نیست
- انتقال جعاله به شخص سوم نیازمند توافق جاعل و عامل است.

صلح

- دو طرف معامله، دو مال، تعهد یا منفعت را با یکدیگر صلح می کنند.
- اگر طلبکار نداند چه میزان طلب دارد و بدهکار بداند و طلبکار با میزان کمتری صلح کند بدهکار باید به او میزان طلب را گوشزد کند و او را راضی نماید.
- دو کالای مشابه با دو میزان مختلف را نمی توان با هم صلح کرد (ربوی)
- اختیارات در صلح هم وجود دارند.

استصناع و مرابحه

- هدف = یکپارچه کردن تامین مالی با تولید (بخش واقعی و بخش مالی)
- مرابحه = خرید کالا و فروش اقساطی آن با سود (بحث بیشتر در جلسه بانکداری)
- استصناع = قرارداد ساخت و فروش (بحث بیشتر در جلسه بانکداری)

مضاربه

- سرمایه نقدی (و نه کالایی) از یک طرف و کار خرید و فروش (بازرگانی) از طرف دیگر
- مدت، درصد مشارکت مشخص (مشارکت در سود و زیان)
- می توان گفت مبلغ مشخصی را ماهانه به صاحب سرمایه پرداخت کند و در آخر کار سود قطعی یا زیان قطعی را محاسبه نمایند
- دو طرف هر زمان بخواهند می توانند مضاربه را فسخ کنند
- عقد بسیار رایج در بانکداری بدون ربا
- این عقد قبل از اسلام نیز وجود داشته و شاید حضرت خدیجه با همین روش به پیامبر سرمایه داده باشد

مشارکت

- شروع شراکت: مخلوط شدن اموال، ارث رسیدن، ایجاب و قبول شرکت بین شرکا
- اگر چند نفر در مزدی که از کار خودشان می گیرند با یکدیگر شرکت کنند، مثل دلاکها که قرار می گذارند هر قدر مزد گرفتند با هم قسمت کنند شرکت آنان صحیح نیست.
- موضوع مشارکت باید غرری نباشد. دو طرف باید عاقل و بالغ و مختار و مسلط به اموالشان (غیر ورشکسته) باشند.
- هر وقت شرکا بخواهند نمی توانند به مشارکت خاتمه دهد تا زمان معین شده در عقد شراکت (نظر اکثر: شرکت عقد لازم است)
- اگر یکی از شرکا بمیرد یا دیوانه شود یا حق تصرف در اموالش را از دست دهد شرکت باطل می شود
- مشارکت باید در هزینه و درآمد و خرید و فروش باشد، نسبت مشارکت بر اساس مال و کار انجام شده است. (مساله اختلافی)
- اگر کسی در شرکت فعالیتی کرده که در ابتدای شراکت متعهد آن نشده حق دارد اجرت المثل کار را (قبل از سود یا زیان) بردارد.
- عمل به مصلحت شرکت و عمل به شرایط شراکت لازم است.

مزارعه و مساقات

- مالک و زارع با در نظر گرفتن تمام فعالیت ها و ورودی ها (بذر، کود و ...) زراعت می کنند و هر کدام از محصول سهم می برند.
- نمی توان شرط کرد مقداری از محصول را یک طرف بردارد و روی بقیه مشارکت کنند
- باید مدت را معین کرد
- مساقات = سهم شدن در محصول در ازای آبیاری یا رسیدن به درختان
- این عقود امروزه کمتر در شهرها استفاده می شوند

سوال امتحانی

- شرایط طرفین عقود چیست؟
- غرر در اجاره، مضاربه و جعاله چه مصداقی دارد؟
- نسبت پرداخت سود مشارکت به چه چیزی بستگی دارد؟
- مضاربه و قرض چه تفاوتی دارند؟